

olması planlanan tahkikin ilk beş cildi neşredilebilmiştir (Mekke 1983-1984). 11. İbn Şâhin, *Kitâbü's-Şikât*. Henüz yayımlanmamıştır. A'zamî'nin ayrıca Şemseddin es-Sehâvî'nin *Fethu'l-muğîs bi-şerhi El-fiyyeti'l-hadîs*'ini hacimli bir cilt, İshak b. Râhûye'nin *el-Müsne'd*'ini iki cilt halinde, ayrıca Fettenî'nin *Kitâbü't-Tevessül*'ünü tahkik ettiği belirtilmektedir (Habîbürrahman el-A'zamî, *el-Elbânî*, neşredeninin girişi, s. 6-7; Füyûzurrahman, I, 132).

Telif. Arapça: 1. el-Elbânî şüzûzühü ve ahşâ'üh. Müellifin, Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî'nin eserlerindeki şâz ve hatalı görüşleri Erşed es-Selefi imzasıyla eleştirdiği çalışmasıdır (Küveyt 1984). 2. *Cüz'ü huṭabâtî'n-nebî*. Altı sayfalık bu risâle Hz. Peygamber'in Vedâ haccındaki hutbelerini ihtiva etmekte olup Muhammed Zekeriyâ Kandehevî'nin *Ḥaccetü'l-vedâ'* adlı eserinin ekinde yayımlanmıştır (Beyrut 1997). 3. *el-Hâvî li-ricâli't-Taḥâvî*. Tahâvî'nin kitaplarındaki râvelerin biyografilerinin alfabetik sırayla ele alındığı bu eser henüz yayımlanmamıştır. 4. *el-İthâfâtü's-seniyye bi-zikrâ muḥaddisi'l-Ḥanefiyye* (tamamlanmamıştır). **Urduca. 1. Nuşretü'l-hadîs.** Hadislerin delil teşkil ettiğini göstermek ve hadis karşıtlarını reddetmek için yazılmıştır. 2. *Taḥkîku ehlî'l-hadîs*. Bu eser de Hint alt kıtasındaki ehl-i hadîs cemaatini ve görüşlerini eleştiren bir çalışmadır. 3. *Reke'âtü't-terâviḥ*. Teraviḥ namazının yirmi rek'at kılınması gerektiğini ispatlamak amacıyla kaleme alınmış olup buna cevap olarak yazılan *Envârü'l-Meşâbih* adlı reddiye ile birlikte yeniden basılmıştır. 4. *Ensâb o kefâ'et ki şer'î ḥayşiiyyet*. Soy ve nesep konularıyla nikâhtaki denklik meselesinin şer'î hükmüne dairdir. 5. *el-A'lâmü'l-merfû'a fi ḥukmî't-ṭalakâti'l-mecmû'a*. Bu beş eser *Resâ'il-i A'zamî* genel başlığıyla kaleme alınmıştır (Karaçi 2009). 6. *el-Ezhârü'l-merbû'a fi reddi'l-Âşâri'l-metbû'a*. Müellifin *el-A'lâmü'l-merfû'a* adlı kitabına reddiye şeklinde yazılan *el-Âşâri'l-metbû'a*'ya cevap olarak yazılmıştır. 7. *el-Hücece'l-kaviyye 'alâ secdeteyi't-tahiyye*. 8. *A'yânü'l-huccâc*. İki ciltlik bir eserdir. 9. *Aḥkâmü'n-nezr li-evliyâ'illâh*. 10. *İrşâdû's-seḫaleyn bi-cevâbi ittiḥâdi'l-ferîḳayn*. Şîa'ya reddiyedir. 11. *Reddû Taḥkîki'l-keḷâm*. Mübârekpûrî'nin *Taḥkîku'l-keḷâm fi vücûbi'l-kırâ'e ḫalfe'l-imâm* adlı eserine reddiye olup henüz basılmamıştır. 12. *Ricâlü'l-Buḫârî*. 13. *Dest Kâr-ı Ehl-i Şeref*. A'zamî bu eserinde dinî hükümlere uygun kazanım ölçülerini ortaya koymaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Habîbürrahman el-A'zamî, *el-Elbânî şüzûzühü ve ahşâ'üh*, Küveyt 1984, s. 6-8; a.mlf., *Resâ'il* (nşr. Tenvîr Ahmed), Karaçi 2009, neşredeninin girişi, s. 19-20; Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-Züh'd* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye), neşredeninin girişi, s. 17-18, 24, 33; Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, *el-Müsne'd* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Haydarâbâd 1962 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), neşredeninin girişi, I, 2; Saïd b. Mansûr, *es-Sünen* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1405/1985, neşredeninin girişi, I, 3-9; Heysemî, *Keşfü'l-estâr* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1399/1979, neşredeninin girişi, I, 1-4; İbn Kutlu-boğa, *Münyetü'l-elma'* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Karaçi 1412, neşredeninin girişi, s. 5-6; M. Zâhid Kevserî, *Fıkhü ehlî'l-İrâk ve ḥadîşühüm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1390/1970, neşredeninin notu, s. 82; Seyyid Mahbûb Rizvî, *Târîḫ-i Dârü'l-Ülüm-i Diyûbend*, Karaçi, ts., II, 124-126; a.mlf., *History of the Dar al Ulum Deoband* (trc. Murtaz Husain F. Quraishi), Deoband 1980, I, 311; II, 88-90; M. Aşık ilâhî el-Bernî, *el-Anâkidü'l-ğâliye mine'l-esânidi'l-âliye*, Karaçi 1408/1988, s. 277; Füyûzurrahman, *Meşâhir-i 'Ulemâ'*, Lahor, ts., I, 130-133; Rühulemin el-Benglâdîşî, *el-Kelâmü'l-müfid fi taḥrîri'l-esânid* (hadis ihtisas tezi, 1991), Karaçi Câmîatü'l-Ülûmî'l-İslâmiyye, s. 108-109; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmiletü Mu'cemi'l-mü'ellifin*, Beyrut 1418/1997, s. 139; a.mlf., *Tetimmütü'l-A'lâm*, Beyrut 1418/1998, I, 125-126; Ahmed el-Alâvine, *Ẓeylû'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 64; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 72; Seyyid Abdülmâcid el-Gavri, *A'lâmü'l-muḥaddîşin fi'l-Hind fi'l-karni'r-râbi' 'aşer el-hicri ve âşâruhüm fi'l-hadîs ve 'ulûmih*, Beyrut 2000, s. 134-151, 161; Celâl Saïd el-Hifnâvî, "el-A'zamî, Ebû'l-Me'âşir Ḥabîbürrahmân b. Muḥammed Şâbir", *Mv.AU*, II, 179-182.

MEHMET ÖZŞENEL

AZİMÜDDİN

(عظیم الدین)

(ö. 1774)

Filipinler'in güneyinde hüküm süren
Sulu sultanı
(1735-1748, 1764-1774).

XVIII. yüzyılın başlarında doğdu. Batı dillerinde adı genellikle Alimuddin olarak geçer. İspanyollar tarafından Manila'da vaftiz edildiğinden İspanyol resmî kayıtlarında I. Ferdinand adıyla Hristiyan bir sultan olarak yer alır. Daha önce Datu Lagaan ismiyle anılırken 1735'te tahta çıkınca Azîmüddin lakabını aldı. Babası Sultan Bedreddin (Badaruddin), annesi aslen Sulavesi adasındaki Soopeng'den gelen Bugili bir hanımdır. Azîmüddin, babasının sarayında ilk dinî eğitimi aldıkdan sonra tahsil için Hollanda sömürge yönetimi altındaki Batavya'ya (bugünkü Cakarta) gitti. Burada iyi bir dinî öğrenim gördü;

Arapça ve Malayca öğrendi. Memleketi Sulu'ya dönünce ilk zamanlar babasının sarayında din görevlisi olmak istediğinden siyasetten uzak durdu. 1735 yılı başlarında babasının yaşlılığı sebebiyle taht kavgalarının ortaya çıktığı bir sırada onun sultanlık teklifini reddettiye de bazı mahallî reislerin ısrarı üzerine tahta çıkmayı kabul etti ve Sulu sultanı ilân edildi. Sarayını da bazı ileri gelenlerin isteği üzerine Tavi-Tavi'deki Dungan'dan Jolo'daki Bauang'a taşıdı.

Azîmüddin, tahta çıktıktan sonra Manila ana merkez olmak üzere Filipinler'in kuzeyindeki adalarda hâkimiyet kuran İspanyollar'la kalıcı bir barış anlaşması yapmaya çalıştı. Temmuz 1735'te Zamboanga'daki (Mindanao) İspanyol valisine bu yönde mektup yazarak bir heyet gönderdi. İlk girişimi başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen düşüncesinden vazgeçmedi, nihayet Ocak 1737'de Manila'daki İspanyol genel valisiyle Valdes Tamon Anlaşması diye bilinen bir dostluk anlaşması imzaladı. Buna göre Avrupa devletleri hariç dış düşmana karşı ortak hareket edilecek ve iki ülke arasında serbest ticaret yapılacaktı. Ayrıca bütün esirler karşılıklı olarak serbest bırakılacak, İspanyollar'dan alınan kiliselere ait değerli eşya ve süslemeler geri verilecekti. Anlaşma gecikmeli de olsa 9 Haziran 1742 tarihinde İspanya Kralı V. Philip tarafından onaylandı. Aynı yıl Azîmüddin, İspanyollar'ın askerî garnizonunun bulunduğu güneydeki Mindanao adasında Zamboanga şehri ziyaret etti ve İspanyol valisi tarafından iyi karşılandı. Bazı Cizvit papazlarıyla dinî konularda tartışmalar yaptı, dinî ilimlerde iyi yetişmiş bir âlim olduğunu İspanyollar'a da gösterdi. Ayrıca İspanyol valisinden, kendisini tahttan indirmek için fırsat kollayan kuzeni Datu Sabdula'nın (Abdullah) liderliğindeki muhalefet hareketini ve onun başlattığı isyanı bastırmak üzere yardım talebinde bulundu. İspanyollar'ın yardımıyla bu isyanı kontrol altına aldıktan sonra 1747'de Borneo adasının doğusunda korsanlık yapan Tirunlar'a karşı İspanyollar'la ortak mücadele verdi, onların elindeki Hristiyan esirlerin serbest bırakılmasında İspanyollar'a yardımcı oldu. İspanyollar'la kurduğu barışın yanı sıra Çin'le de ilişkilerini geliştirmeye çaba gösterdi. Hatta onun, babası Bedreddin döneminde ticarî gayelerle Çin'e gönderilen elçilik heyeti içerisinde yer aldığı belirtilir. Kendisi de 1743 ve 1746 yıllarında Çin'in başşehri Pekin'e elçi gönderdi.

Dışta barış ve dostluk siyaseti izleyen Azîmüddin içte ise bazı reform hareketlerine girişti. Şer'î ve örfî hukuku yeniden düzenleyerek ülkesindeki hukuk sistemini geliştirmeye çalıştı. Kur'ân-ı Kerîm'i ve bazı Arapça dinî kitapları Sulu diline tercüme ettirdi. Farz namazların ihmal edilmemesi, dinî vecibelerin yerine getirilmesi konusunda devlet adamlarına ve halka telkinlerde bulundu, bunları ihmal edenlerin cezalandırılmasını istedi. Ülkedeki bütün din görevlilerinin Arapça öğrenmesini şart koştu ve Arapça-Sulu dilinde bir sözlük hazırlattı. Devletin malî yapısını güçlendirmeye gayret etti, ülkede tek para birimi oluşturmak amacıyla kendi adına yeni paralar bastırdı. Sulu aristokrasisinin sultan üzerindeki etkisini kırmak için kendine bağlı bir hükümete ve denetimini altında iyi eğitilmiş donanımlı bir orduya sahip olmak istiyordu. Huzuru ve güveni sağlamak amacıyla orduyu yeniden tanzim etti, dışta da güçlü bir donanma kurmak için çalıştı. Yaptığı reformlar sayesinde halk arasında ünü iyice arttı.

Daha önce kendisine karşı yürütülen muhalefet hareketlerini başarıyla bastıran Azîmüddin 1748'deki isyanı bastırmada başarılı olamadı. Öte yandan İspanya Kralı V. Philip, bir heyet gönderip Cizvit misyonerlerinin Sulu halkına Hristiyanlığı tanıtmak için ülkeye girişlerine izin verilmesini istedi. Heyeti çok iyi karşılayan Azîmüddin kralın isteğini yerine getirdi. Hatta Jolo'da bir kilise ve misyonerlerin ikameti için bir kale inşasına müsaade etti. Karşılığında da İspanyol hükümetinden güçlü bir donanma kurmak için malzeme ve iş gücü yardımı talep etti. Buna aynı zamanda Borneo'nun kuzey sahillerindeki korsanları bastırmak ve düşmanlarını dize getirmek için ihtiyaç duymuştu. İspanyol hükümeti dileklerini yerine getirdi. Ancak misyonerlerin Sulu halkını hristiyanlaştırma gayretleri ve adada özgürce hareket etmeleri, sultanın da onlara dostça yaklaşımı ulemânın tepkisini çekti, bu durum halk arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Neticede sultana karşı küçük kardeşi Datu Bantilan liderliğinde oluşan muhalefet misyonerleri Jolo'dan uzaklaştırmak ve sultanı devirmek için harekete geçti. Hayatına yönelik tehditler ve tehlikelerin artması üzerine Azîmüddin önce Basilan'a, ardından 22 Eylül 1748 tarihinde İspanyollar'ın denetimindeki Zamboanga'ya kaçmak zorunda kaldı. Ona karşı olan ulemânın desteğiyle Datu Bantilan tahta geçirilerek Muizzüddin lakabıyla sultan ilân edildi.

Azîmüddin, Zamboanga Valisi Pedro Zacharias ile yaptığı görüşmede tahttan indirildiğini ve İspanyol yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtti. Aynı zamanda bir papaz olan vali, "Eğer sen düşmanlarını yenip ülkene yeniden kavuşmak istiyorsan önce İsa'nın dinine girmelisin" dedi. Bu bağlamda İmparator I. Konstantin'in bile Hristiyanlığı benimsedikten sonra elde ettiği üstünlüğü ve zaferini hatırlattı. Hristiyanlığı ilgi duyduğunu belirten sultan da İspanyol kaynaklarına göre 1 Aralık 1749 tarihinde vaftiz olmak istediğini söyledi. Durum Manila başpiskoposuna bildirilince başpiskopos bu konuda acele edilmemesini tavsiye etti; çünkü sultanın bunu kendi emellerini gerçekleştirmek için düşündüğüne inanmaktaydı. Zamboanga'da beklediği yardımı alamayan Azîmüddin Manila'ya gitti ve orada İspanyol genel valisi tarafından çok iyi ağırlandı. İspanyol elbiseleri giymeye ve İspanyollar'ın inanç ve gelenekleriyle ilgilenmeye başladı. Kendisine Hristiyanlığa girmesi, düşmanlarını yenip kaybettiği tahtı bir hristiyan kral olarak tekrar geri alması yönünde telkinler yapılmaktaydı. İspanyollar ona Hristiyanlık eğitimi vermeye başladılar. Azîmüddin 28 Nisan 1750 tarihinde yedi kişiyle birlikte Pangasinan'da Paniqui denilen yerde vaftiz edildi, ardından resmî bir törenle başşehir Manila'ya getirildi. Şehirde şenlikler düzenlendi ve kutlamalar yapıldı, Azîmüddin, I. Fernando adıyla Jolo'nun ilk hristiyan kralı ilân edildi.

Muizzüddin döneminde Sulu Sultanlığı ile İspanyollar arasındaki düşmanlığın yeniden ortaya çıkması üzerine Manila'daki İspanyol hükümeti Sulu'ya bir sefer düzenleyerek Azîmüddin'i hristiyan bir kral olarak tahta geçirme konusunda ısrarcı oldu ve yeni genel vali istişarede bulunmak üzere bir savaş meclisi kurdu. Genel vali ile bazı üst düzey yetkilileri olumlu düşünmekle birlikte Cizvitler ve Zamboanga valisi, sultanın samimi olmadığını ve İspanyol savunma planlarını öğrenmek amacıyla bu yola başvurduğunu ileri sürüp bu sefere karşı çıktılar. Neticede Azîmüddin İspanyollar'ın çoğu tarafından güvenilir kabul edilmedi, Hristiyanlığına da şüphe ile bakıldı. Buna rağmen 19 Mayıs 1751 tarihinde İspanyol donanması sefere çıktı ve sultanın İspanyollar'a karşı sadakati bu seferde denendi. Azîmüddin ailesi ve maiyetiyle birlikte donanmaya alındı. Donanma Sulu'yu bombalarken İspanyol yetkilileri sultanın Jolo'daki kardeşi Datu Asin ile (Hâşim)

şehirde görüşmeler yaptılar, devlet ileri gelenleri de Azîmüddin'i meşrû sultan tanımayı ve hristiyan esirleri geri vermeyi kabul ettiler. Varılan anlaşmaya göre Datu Asin bir grup adamıyla birlikte 30 Temmuz'da onu almak üzere Zamboanga'ya gitti.

Öte yandan Azîmüddin'in samimiyetine inanmayan Zamboanga valisi 3 Ağustos 1751 tarihinde onu ihanetle suçlayarak tutuklattı. Tutuklananlar içinde Jolo'dan gelen kardeşi Datu Asin, Azîmüddin'in dört oğlu, beş kayın biraderi ve diğer maiyeti de vardı. Kadınlar arasında sultanın kız kardeşi, dört kızı, otuz iki câriyesi ve diğerleri bulunmaktaydı. Ayrıca Jolo'dan gelen gemiye ve içindeki silâhlara el kondu. 18 Haziran 1752'de Azîmüddin ve diğer tutuklular Manila'ya getirildi, resmî bir yargılama olmadan Fort Santiago'da hapse atıldı. Başta Azîmüddin'in üç oğlu olmak üzere altı devlet adamı ve sultanın maiyeti dahil 130 erkek ve yirmi kadın 29 Nisan 1755 tarihinde serbest bırakıldı, ancak Azîmüddin ile diğer oğlu on altı yıl boyunca Manila'da hapisanede kaldı. Sultan hapiste iyi muamele gördü, İspanyol kralının tâlimatıyla kendisine 50 peso aylık bağlandı.

Manila'yı işgal eden İngilizler'le temasa geçen Azîmüddin, İngilizler'e yazdığı bir mektupta kendisinin İspanyollar tarafından hapiste tutulduğunu ve zorla hristiyanlaştırıldığını bildirdi. İngilizler'in kendisini himaye etmesi ve dostluk kurulması karşılığında onlara her türlü yardımı yapacağını ifade etti. 26 Kasım 1762 tarihinde İngilizler Pasig'e girdiler ve onu serbest bırakarak Manila'ya getirdiler. İngilizler'in Filipinler genel vali vekili kendisine karşı çok iyi davrandı ve 100 peso maaş bağladı. Azîmüddin ve oğlu Muhammed İsrâil, Sulu'ya dönüp tekrar tahta geçme hususunda 23 Şubat 1763 tarihinde İngilizler'le bir anlaşma yaptı. 28 Ocak 1761'de Sultan Muizzüddin ile İngiliz Doğu Hindistan Şirketi arasında imzalanan ticaret ve dostluk anlaşması aynen tanındı. Bunun yanında İngilizler, Sulu halkının dinine ve geleneklerine saygı gösterecek, Sulu sultanına karşı bir saldırı olması durumunda onu himaye edecekti.

Bu arada Sultan Muizzüddin'in âni ölümü üzerine Azîmüddin'in oğlu Muhammed İsrâil babasının tahta geçmesini görüşmek üzere Jolo'ya gitti. Kuzenleri onu iyi karşıladılar ve amcalarının dönüşünü memnuniyetle kabul edeceklerini bildirdiler. Fakat Azîmüddin'in Manila'daki

ikameti uzayınca en büyük yeğeni II. Azîmüddin unvanıyla tahta çıkarıldı. İspanyollar, Azîmüddin'in kendilerine teslim edilmesini istedilerse de İngilizler bunu reddettiler. On altı yıl aradan sonra Azîmüddin, İngilizler'in eşliğinde 17 Mayıs 1764 tarihinde Jolo'ya ulaştı. Şehirde sevinçle karşılandı ve II. Azîmüddin'in Parang'daki köşküne yerleştirildi. Azîmüddin, 8 Haziran 1764 tarihinde ikinci defa resmen Ruma Bichara'da Sulu sultanı ilân edildi. Üç hafta sonra da İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'ne yeni toprak kullanım imtiyazları verdi. Bugün Malezya'ya ait olan Sabah eyaletini kapsayan bu topraklar, Borneo adasının kuzeyindeki Kimanis'ten

kuzeydoğusundaki Towson Abai'ye kadar uzanan yerlerle adanın kuzeyindeki bütün küçük adaları içine almaktaydı. Ancak sultanın oğullarından biri buranın valiliğine tayin edilecekti. Azîmüddin, Jolo'ya döndükten sonra dinî hayatında hiçbir değişiklik olmadı, dinî vecibelerini yerine getirmeye devam etti ve halk arasında bir hilâfet unvanı olan "emîr-ü'l-mü'minîn" adıyla anıldı. İki ayrı dönemde yirmi üç yıl tahtta kaldıktan sonra 1774'te yaşlılığını ve yorgunluğunu ileri sürerek oğlu Muhammed İsrâil lehine tahttan feragat etti. Azîmüddin halkı tarafından nazik, eğitilmiş, âdil ve zeki bir sultan olarak tanınır.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Foreman, *The Philippines Islands*, New York 1906, s. 134-139; Najeeb Mitry Saleeby, *The History of Sulu*, Manila 1908, s. 180-188 [70-79], 305-311 [197-203]; H. de la Costa, "Muhammad Alimuddin I, Sultan of Sulu 1735-73", *Asia and the Philippines: Collected Essays* (ed. H. de la Costa), Manila 1967, s. 81-114; a.mlf., "Muhammad Alimuddin I of Sulu: The Early Years", *Asian Studies*, II/2 (1964), s. 199-212; a.mlf., "Muhammad Alimuddin I, Sultan of Sulu 1735-1773", *Philippine Historical Review*, I/1, Manila 1965, s. 95-135; C. A. Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City 1978, s. 21, 197-248, 251, 254-258, 333, 350-351; O. D. Corpuz, *The Roots of the Filipino Nation*, Quezon City 2005, I, 417-461; F. N. Rodriguez, "Alimuddin, Sultan (of Sulu)", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2007, fas. 1, s. 107-109.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY